UNIWERSYTET ZIELONOGÓRSKI IN GREMIUM 13/2019
Studia nad Historią, Kulturą i Polityką DOI 10.34768/ig.vi13.326 ISSN 1899-2722
s. 181-191

Angelika Krawiec
Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu
ORCID 0000-0002-9244-1983

TRAUBENMADONNA W KULTURZE WINIARSKIEJ NAD MOZELĄ W NIEMCZECH (WYBRANE PRZYKŁADY)

Z pojęciami krzew winny, winna latorośl, winorośl, winne grono czy winogrono spotykamy się już w czasach najdawniejszych. Z zachowanych do dziś źródeł pisanych oraz na podstawie znalezisk archeologicznych wiemy, że od samego początku, gdy człowiek zaczął trudnić się uprawą roślin, winorośli i jej owocom przypisywano szczególną symbolikę, a w wytwarzanym z nich napoju (winie) dopatrywano się sił boskich i nadprzyrodzonych.

W europejskim kręgu kulturowym krzew winny jest rośliną kojarzoną z ludycznym wymiarem świata i ze sferą sacrum. W pierwszym przypadku jego wykorzystanie najczęściej dotyczy obszaru codziennego życia, zabaw, zwyczajów i rytuałów ludowych. W drugim natomiast stosowany jest w praktykach religijnych. Chrześcijańska symbolika roślin podaje, że winorośl[1] symbolizuje przede wszystkim oczyszczenie z grzechów, miłość Boga i życie wieczne[2], winogrono uważane jest zaś w religii chrześcijańskiej za symbol wcielonego Boga. Treści chrystologiczne wyrażają się bowiem w metaforach najwspanialszego boskiego owocu i wina[3], co najpełniej oddaje mojżeszowe porównanie wina do krwi wyciśniętej z winnych gron (Pwt 32:14)[4], odwołujące się do Ostatniej Wieczerzy Pańskiej[5]. Aby jednak krzew winny mógł wydać owoce – winogrona, potrzebuje pnączy – winorośli. Winorośl stanowi pewnego rodzaju „łącznik", „podporę", na której rosną i dojrzewają winne grona. Według starochrześcijańskich

[1] W Biblii w Ewangelii według św. Jana Jezus mówi o sobie: Ja jestem prawdziwym krzewem winnym, a Ojciec mój jest tym, który [go] uprawia. Każdą latorośl, która we Mnie nie przynosi owocu, odcina, a każdą, która przynosi owoc, oczyszcza, aby przynosiła owoc obfitszy. […] Ja jestem krzewem winnym, wy – latoroślami. Kto trwa we Mnie, a Ja w nim, ten przynosi owoc obfity, ponieważ beze Mnie nic nie możecie uczynić. (J 15,1-5). Cytaty z *Biblii* według edycji: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, oprac. Zespół Biblistów Polskich, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1980.

[2] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1990, s. 465-468.

[3] Z. Włodarczyk, *Symbolika siedmiu najważniejszych gatunków roślin biblijnych*, [w:] *Symbolika roślin. Heraldyka i symbolika chrześcijańska*, red. J. Marecki, L. Rotter, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2007, s. 170-172.

[4] Cytaty z Biblii według edycji: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*; K. Christoffel, *Moselland-Rebenland. Fahrtengeleit durch die Mosellandschaft und ihre Vergangenheit*, Südwestdeutsche Verlagsanstalt, Mannheim 1975, s. 84.

[5] L. Rotter, *Rośliny jako atrybuty świętych*, [w:] *Symbolika roślin. Heraldyka…*, s. 54, 61.

przedstawień, Maria – Matka Boga uważana była za szlachetną winną latorośl[6], w której Jej Syn – boskie winne grono, rośnie i dojrzewa. Interpretację tę potwierdzają również słowa Jana z Damaszku, świętego Kościoła katolickiego i prawosławnego, jednego z najwybitniejszych pisarzy chrześcijańskich. Ów duchowny powtarzał, że z Najświętszej Panienki otrzymaliśmy grono życia, Jej Syn został wyciśnięty w tłoczni jak grono prawdziwego krzewu winnego[7] i w ten sposób przez ofiarę swojej krwi, udeptał drogę do Przymierza Pańskiego[8].

Rozwój kultu maryjnego i mariologii w średniowieczu zapoczątkowany przez wczesnochrześcijańskich mistyków (np. cysterskiego zakonnika Bernarda de Fontaine z Clairvaux, 1090-1153)[9] odcisnął piętno również na średniowiecznej twórczości i sztuce sakralnej. Postać Marii – symbol macierzyństwa i martyrologii (cierpienia i męczeństwa), nierzadko określaną w tej epoce winną latoroślą, na której „wisi" grono – zaczęto łączyć z winogronem-owocem, który wydała na świat. Owoc przemieniony w wino stał się darem odkupienia, zbawczą krwią przelaną za grzechy świata. W nawiązaniu do tej symboliki stworzony został wizerunek Marii – Madonny[10] trzymającej w jednej dłoni kiść winogron, a w drugiej owoc Jej łona – Dzieciątko Jezus.

Chcąc podkreślić głęboki związek macierzyństwa Marii z ustanowioną w Eucharystii symboliką wina, jako główną i najważniejszą tajemnicą chrześcijaństwa, artyści i rzeźbiarze chętnie wykorzystywali winne grona jako atrybut Marii[11]. Czasami sięgali po motyw pędów krzewu winnego[12], a zdarzało się, że w niektórych wariantach Matka podawała owoce winogron swojemu dziecku – Jezusowi.

Najstarsze przedstawienia Madonny z atrybutem winogrona w malarstwie i rzeźbie pochodzą z wczesnego gotyku[13], właściwy rozkwit tego motywu nastąpił zaś w okresie późnego gotyku i renesansu. Najpopularniejsze wizerunki Matki Bożej „winnej" w sztuce sakralnej średniowiecza i renesansu to rzeźby i płaskorzeźby w drewnie albo kamieniu prezentujące postać młodej kobiety z dzieckiem trzymającym w dłoni wino-

---

[6] A. Thomas, M. die Weinrebe, [w:] *Kurtrierisches Jahrbuch*, 10. Jahrgang 1970, hrsg. von der Stadtbibliothek Trier und dem Verein Kurtrierisches Jahrbuch e.V., s. 34.

[7] Jan z Damaszku: „Von der Heiligen Jungfrau haben wir die Traube des Lebens empfangen, ihr Sohn wurde als des wahren Weinstocks Traube in der Kelter ausgepreßt". A. Thomas, M. die Weinrebe, *op. cit.*, s. 32.

[8] H. Jung, *Traubenmadonnen und Weinheilige*, Carl Lange Verlag, Duisburg 1964, s. 12.

[9] *Ibidem*, s. 8.

[10] Matkę Boga – Marię z Nazaretu zaczęto określać jako „Madonna", czyli według starowłoskiego tytułowania, zwracania się „moja Pani" (etym. od łac. *meus domina*). H. Jung, *op. cit.*, s. 5.

[11] L. Rotter, *op. cit.*, s. 45-62.

[12] H. Jung, *op. cit.*, s. 6.

[13] Należy dodać, że już w świecie starożytnym pewne antyczne boginie obfitości płodności i urodzaju były przedstawiane z winogronem albo ozdobione winoroślami winogronami, które mogą uchodzić za pierwowzór, uosobienie Madonny z winnym gronem.

grona[14]. Motyw Traubenmadonny jest obecny również w malarstwie. Ze zrozumiałych względów kreacja Matki Boga z winogronem znalazła swoje miejsce przede wszystkim tam, gdzie krzew winny i winogrono były najbliższe ludziom – czyli w regionach winiarskich, w ich miejscu pracy – na winnicach. Przed wiekami uprawa winorośli nie ograniczała się tylko do Basenu Morza Śródziemnego. Popularność tej rośliny o bogatej symbolice chrześcijańskiej i obecnej w licznych metaforach sprawiła, że rozprzestrzeniła się ona także daleko na zachód, wschód i północ Europy (Francja, Hiszpania, Portugalia, kraje Beneluksu).

Szczególne zamiłowanie do przedstawień Matki Boga z winogronem zaobserwować możemy przede wszystkim w krajach niemieckojęzycznych – południowym Tyrolu w Austrii, Szwajcarii oraz Niemczech. Za najwcześniejsze miejsce związane z wizerunkiem Madonny z atrybutem winogrona, jak podkreślają niektórzy naukowcy, uważa się Dolinę Mozeli (niem. *Moseltal* albo *Moselland)*[15] – krainę położoną w kraju związkowym Nadrenia-Palatynat. To właśnie nad Mozelą, w lokalnej kulturze tego regionu na dobre zadomowiło się określenie *Traubenmadonna*[16], pochodzące od niemieckiego słowa *die Traube* (pol. 'grono, kiść, winogrono'[17]). Stąd obraz Maryi trzymającej w jednej dłoni kiść winogron, a w drugiej Jej owoc – małego Jezusa rozprzestrzenił się na pozostałe obszary niemieckojęzyczne.

Z przeprowadzonych przez autorkę niniejszego szkicu (w okresie od lipca do września 2016 r.) obserwacji oraz wywiadów z mieszkańcami Doliny Mozeli wynika, że w przeszłości religia odgrywała ważną rolę w ich życiu. Codzienność tych ludzi koncentrowała się wokół kościołów i katedr[18]. Mozelandczycy[19] odczuwali ścisłą więź z Matką Boga i przywiązanie do Niej w głębokiej, chrześcijańskiej mistyce wina (niem. *die christliche Weinmystik*) jako krwi Chrystusa. Z wszystkich popularnych świętych, którzy stali się patronami uprawy winorośli i winiarstwa w ogóle, jako największą

[14] Zamiast młodej kobiety z dzieckiem, które trzyma kiść winogron w ręku, Matka Boża czasami przedstawiana była również jako *Mater Dolorosa* trzymająca na kolanach jej umarłego Syna, który był dla świata wytłoczonym szlachetnym gronem. K. Christoffel, *op. cit.*, s. 86.

[15] Kultura picia wina nad rzeką Mozelą ma bogatą, wielowiekową tradycję sprzed ponad dwóch tysięcy lat, a rzeczywisty początek uprawy winorośli w Dolinie Mozeli przypisuje się najczęściej starożytnym Rzymianom. F. A. Cornelssen, *Das große Buch vom deutschen Wein*, Seewald Verlag Stuttgart-Degerloch 1977, s. 14.

[16] Traubenmadonna w języku niemieckim określana jest także jako Rebenmadonna (od niem. *die Rebe* – 'winorośl').

[17] G.-H. Gisela, D. Graff, *Maria in den Reben. Brauchtum und Bekenntnis*, Saarbrücker Druckerei und Verlag, Saarbrücken 1990, s. 41.

[18] W prawie każdej miejscowości nad Mozelą można obejrzeć przetrwałe do dzisiejszych czasów reprezentacyjne i widoczne z daleka romańskie albo gotyckie kościoły zwieńczane szpiczastymi wieżami albo cebulowatymi kopułami.

[19] Tak nazywają siebie mieszkańcy Doliny Mozeli (niem. *die Moselaner*).

obrończynię pól winnych oraz patronkę toczących ciężkie beczki z winem (niem. *Schrötermadonna*)[20], Traubenmadonnę[21] winiarze otaczali szczególnym kultem.

Niezliczona liczba postawionych na winnicach domków Madonny czy kapliczek (niem. *Hausmadonnen, Bildstöcke*)[22] ukazuje zarówno dziś, jak i przed wiekami, że Maria – Matka Boga, została obdarzona szczególnym zaufaniem winiarzy jako obrończyni ich winnic (niem. *Schutzherrin der Winzer*). Zapewniała im również opiekę i mistyczną pomoc podczas uprawy winorośli. Jeszcze dzisiaj w Dolinie Mozeli odbywają się procesje i pielgrzymki winiarzy do położonych na winnicach kapliczek Marii (niem. *Winzerwallfahrten zu Maria*)[23]. Pozostawiane w nich (także przez turystów i pielgrzymów) zapalone świeczki świadczą o żywym kulcie maryjnym tego regionu. Dary wotywne dla Traubenmadonny składają ludzie również w podziękowaniu za dobrą pogodę i pomyślne plony, a niektóre winnice są Jej oficjalnie poświęcone. Na przykład 15 sierpnia, w dniu święta Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (niem. *Maria Himmelfahrt*) w niektórych kościołach nad Mozelą oprócz ziół, według tradycji średniowiecznej, święci się także winogrona (niem. *Traubenweihe*). Tradycja ta jest współcześnie kultywowana w miejscowościach takich jak Neumagen, Longuich czy Bernkastel. Dodatkowo, podobnie jak 15 sierpnia, również 2 lutego na pamiątkę dnia Ofiarowania Pańskiego w niektórych kapliczkach i kościołach wizerunki Madonny zdobi się winoroślami, a w rękę Matki Bożej kładzie się dojrzałe winogrono; według wierzeń winiarzy, symbolizuje to przepowiadanie pomyślnej pogody oraz obfitość plonów[24].

Jeden z najpiękniej zachowanych do dziś wizerunków winnej Madonny znajduje się w barokowym kościele katolickim pod wezwaniem św. Laurencjusza (niem. *Barockkirche St. Laurentius*) w miejscowości Longuich nieopodal Trewiru[25].

---

[20] *Die Weinschröter* byli ludźmi, których zawód polegał na ciągnięciu, często na długie dystanse, ciężkich beczek wina na przykład od piwnicy do piwnicy, z piwnicy na statek i ponownie do piwnicy; słowo *schroten* pochodzące z języka średnio-wysoko-niemieckiego (niem. *Mittelhochdeutsch*) oznacza 'coś ciągnąć' (niem. *schleifen*, *ziehen*).

[21] G. Graff-Höfgen, D. Graff, *Maria in den Reben. Brauchtum und Bekenntnis*, Saarbrücker Druckerei und Verlag, Saarbrücken 1990, s. 39; K. Christoffel, *op. cit.*, s. 86.

[22] Oprócz kapliczek na winnicach można trafić także na domki świętych (niem. *Heiligenhäuschen*), w których znajdują się figury i rzeźby przedstawiające patronów winnic (niem. *Weinheilige und Rebenpatrone*), na przykład św. Urbana (opiekuna winiarzy), Mateusza, Laurencjusza czy Maternusa – orędownicy i pomocnicy wzywani w ochronie winorośli przed niepogodą i szkodnikami. D. Graff, *Weinheilige und Rebenpatrone*, Saarbrücker Verlag, Saarbrücken 1988, s. 103-112; G.-H. Gisela, D. Graff, *op. cit.*, s. 73.

[23] G.-H. Gisela, D. Graff, *op. cit.*, s. 65.

[24] K. Christoffel, *op. cit.*, s. 84-86.

[25] Nazwa miejscowości Longuich wywodzi się z języka mozelsko-romańskiego (*longus vicus*) i oznacza długą wieś albo dzielnicę. W centrum uwagę przykuwa barokowy kościół katolicki pod wezwaniem św. Laurencjusza (niem. *Barockkirche St. Laurentius*), którego wnętrze doskonale wkomponowuje się w winiarskie otoczenie. W głównym ołtarzu znajduje się figura świętego Laurencjusza (patron wincerzy, winorośli i winnic nad Mozelą i Renem). Posadzkę kościoła ozdabiają motywy kiści winogron.

Madonna mit der Traube z barokowego kościoła świętego Laurencjusza, Longuich
Fot. Angelika Krawiec

Nie wiadomo, w jakich okolicznościach pochodząca z XV w., późnogotycka, powstała najprawdopodobniej w jednej z mogunckich szkół rzeźbiarskich (niem. Mainzer Bildhauer-Schule), rzeźbiona w drewnie figura Madonny z winogronem (niem. *Madonna mit der Traube*) przybyła nad Mozelę. Statua przedstawia Matkę Boga, która na lewej ręce trzyma małego Jezusa, a drugą dłonią ukazuje lub podaje widzowi kiść winogron. Można w tym geście dostrzec analogię z przedstawieniami pierwszych rodziców, gdy Ewa – biblijna pramatka – pokazuje Adamowi (czyli człowiekowi)[26], rajskie jabłko. Zakazany owoc przyniósł światu grzechy, nieszczęście i niezgodę. Owoc winnego krzewu[27] wskazywany przez Maryję symbolizuje owoc odkupienia – ofiarę Chrystusa, „drugiego Adama", który dał ludziom Zbawienie. Koronę Madonny tworzą pięknie uformowane liście winorośli[28]. Można je interpretować jako symbol władzy (bo układają się w koronę), ale i motyw ochronny, bo łączą Ją bezpośrednio z mistyczną rośliną. Podobnie długi płaszcz (tak zwany *Schutzmantel-Madonna*), który ma na sobie Matka Boża, można rozumieć jako symbol opieki – Maryja okrywa nim wszystkich wierzących, mogą się po nim schronić i odnaleźć bezpieczeństwo. Złoty kolor szaty jest symbolem Boskiej, niedostępnej światłości, natomiast kolor niebieski odnosi się do nieskończoności i Nieba (Boga).

W kompozycji rzeźby uwagę przykuwa również kula ziemska, którą trzyma Dzieciątko w lewej dłoni. Jest ona symbolem boskiej władzy, a wraz z krzyżem przypomina o zbawieniu świata dokonanym przez śmierć Chrystusa[29]. Ważna w rzeźbie jest także ugięta w stronę widza nóżka Dzieciątka – może ona wskazywać miejsce, w którym będzie wbity gwóźdź krzyżowy. Z kolei nagość małego Jezusa symbolizuje potrzebę opieki i ochrony oraz niewinność i wrażliwość, a także prawdę. Na

[26] Zob. K. Krawiec-Złotkowska, *Na początku był ogród… Wirydarze w polskiej poezji barokowej na tle kultury dawnej Europy*, Słupsk-Wejherowo 2017, s. 66-67.

[27] Według Talmudu i tradycji hebrajskiej, owocem poznania dobra i zła nie było jabłko, lecz winne grono z krzewu winnego.

[28] H. Jung, *op. cit.*, s. 33.

[29] *Ibidem*, s. 8.

Fragment rzeźby *Madonna mit der Traube*
Fot. Angelika Krawiec

uwagę zasługuje także półksiężyc wypełniony twarzą u stóp Maryi. Stanowi on aluzję do słów z Apokalipsy św. Jana: „Potem wielki znak się ukazał na niebie: Niewiasta obleczona w słońce i księżyc pod jej stopami, a na jej głowie wieniec z gwiazd dwunastu" (Ap 12, 1)[30]. Maria razem ze swoim boskim dzieckiem przywołuje tylko pozytywne skojarzenia. Księżyc, który depcze ona stopami, występuje w tej rzeźbie jako znak nietrwałości i wszystkiego, co ziemskie, doczesne, przemijające.

Rzeźba jest interesująca, ponieważ nie od razu można odkryć prawdziwy jej przekaz. Gdy ogląda się to dzieło sztuki z bliska, można dostrzec jagodę winną, którą ma w swojej dłoni Dzieciątko. Symbolizuje ona Jego przyszłą mękę i krew przelaną na krzyżu za odkupienie grzechów ludzkich. Winne grono ma tu charakter stygmatyczny – jest znakiem przeznaczenia, to Dziecię bowiem właśnie po to przyszło na świat, by oddać zań w ofierze własne, nieskalane grzechem życie. Matka, trzymająca w dłoni kiść, z której została oderwana pojedyncza jagoda, będzie uczestniczką Męki Syna i aktu odkupienia; Jej przeznaczeniem jest cierpienie, ale i królowanie nad zbawionym światem.

Ciekawym, dla porównania, współczesnym wizerunkiem Traubenmadonny jest rzeźba kamienna pod nazwą *Madonna in den Reben* autorstwa rzeźbiarza Matthiasa Müllera, która znajduje się w kapliczce Kirscher Heiligenhäuschen także w miejscowości Longuich.

Oprócz przedstawienia Marii i Jezusa, którzy razem trzymają kiść winogron, na uwagę zasługują także bohaterowie znajdujący się w dole sukni. Kompozycja rzeźby obrazuje pielęgnację winogron (po prawej) i ich zbiory (po lewej stronie). Wśród strudzonych pracą winiarzy widać na pierwszym planie winny krzew. Takie przedstawienie potwierdza symbolikę Maryi jako opiekunki winnic i tych, którzy w nich pracują. Poza tym niesie przesłanie, że każdy chrześcijanin jest jednostką, która w pełni realizuje się dopiero w „gronie" dzieci Bożych. Przesłanie to wyraża się w myśleniu o Kościele jako winnicy Pańskiej, która jest wspólnotą, i w idei rodziny jako ludu Bożego. Uczniowie Chrystusa są solą ziemi i światłością świata (Mt 5:13-16), rybakami ludzi (Mt 4:19), żywymi kamieniami duchowego domu, który budują swoją obecnością (1Pt 2:5). Kościół to nie budynek czy instytucja, lecz żywy duchowy organizm, składający się z wszystkich narodzonych na nowo dzieci Bożych. Jezus, przedstawiając

[30] Cytaty z Biblii według edycji: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu…*

istotę swojej odkupieńczej misji, mówi: „Ja przyszedłem po to, aby [owce] miały życie i miały je w obfitości" (J 10, 10). Ma tu w rzeczywistości na myśli życie „nowe" i „wieczne", polegające na komunii z Ojcem, do której każdy człowiek zostaje bez żadnych zasług powołany w Synu za sprawą Ducha Uświęciciela.

Inny ciekawy wizerunek Traubenmadonny nad Mozelą spotkamy w dawnym klasztorze Marienburg, położonym na górze winnej nad miejscowością Zell. Pochodzenie rzeźby przylegającej do budynku jest niestety nieznane. Podobnie jak poprzednia ona również nawiązuje do mistyki wina i krwi w mozelskiej sztuce (niem. *Blut-Wein-Mystik in der mosellandischen Kunst*).

Madonna in den Reben, Kirscher Heiligenhäuschen, Longuich
Fot. Angelika Krawiec

Rzeźba nawiązuje przede wszystkim do słów z *Apokalipsy św. Jana*, ponieważ postać ma na głowie wieniec z dwunastu gwiazd, a pod Jej stopami znajduje się księżyc. Niemniej wizerunek tej Traubenmadonny nawiązuje także do Eucharystii. Maria ubrana jest w suknię ozdobioną kłosami zboża (niem. *das Ährenkleid*), które symbolizują chleb życia, a kiść winogron – zgodnie z utrwaloną tradycją – wino przeminione w krew podczas Ostatniej Wieczerzy. Oryginalność tego przedstawienia polega również na tym, że Maryja karmi Dzieciątko piersią. Mały Jezus staje się prefiguracją prawdziwego pokarmu, który ludzie odnajdą w Jego eucharystycznym Ciele. Ale i Ona jako karmiąca Matka „karmi" wiernych w drodze do Zbawienia – niczym winorośl nierozerwalnie złączona z owocem, któremu daje życiodajne soki, łączy człowieka z Odkupicielem grzesznego świata.

W kontekście omawianej problematyki godnym uwagi jest znany na całym świecie XVI-wieczny obraz (powstały około 1540 r.) Madonny pędzla Lucasa Cranacha Starszego – znanego niemieckiego malarza i grafika z epoki renesansu zatytułowany *Madonna mit Kind und Weintraube* (pol. *Madonna z Dzieckiem i winogronem*). Obraz zakupiony przez rodzinę Eltz-Rübenach znajduje się obecnie w ich dawnym pokoju dziennym w imponującym zamku Burg Eltz[31] niedaleko miejscowości Moselkern.

[31] K. Christoffel, *op. cit.*, s. 222.

Dzieło wielkiego mistrza niemieckiego malarstwa przedstawiające Matkę Bożą z winnymi atrybutami należy do najwyrazistszych i najbardziej ekspresyjnych wizerunków Traubenmadonny w malarstwie w ogóle[32]. To, co wyróżnia tę Traubenmadonnę wśród innych dzieł sztuki z związanych z tym motywem, to Jej czerwona sukienka. Barwa ta symbolizuje władzę i sugeruje, by Matkę Jezusa postrzegać jako królową całego uniwersum. Jednocześnie czerwona szata Maryi przywołuje na myśl krew Jej Syna, którą przelał, by odkupić ludzkość. Z kolei kolor zielony wierzchniej szaty symbolizuje nadzieję, raj i ponowne narodziny, a niebieski Niebo. Przezroczysty welon Matki oraz nagość Dziecka są symbolem niewinności i czystości. Na uwagę zasługuje również kształt winnego grona przypominający pierś obfitującą w pokarm, która symbolizuje obfitość, szczodrość, swoistą potęgę życia. Ważny jest także sposób, w jaki Matka podaje Jezusowi kiść winogron. Gest Maryi, ułożenie dłoni przywodzi na myśl karmienie niemowlęcia. Zatem i tym razem Traubenmadonna ujawnia się jako karmicielka rodzaju ludzkiego. W tym kontekście można przypomnieć jeszcze inne obrazy Lukasa Cranacha Starszego, na których pojawia się podobna ikonografia z wpisaną w nią symboliką macierzyńskiej opieki i odkupienia. Madonnę z owocami winnego krzewu uwiecznił malarz na obrazach *Madonna z Dzieciątkiem i święta Katarzyna Aleksandryjska* (1518-1520), *Madonna pod jodłami* (1510, w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu) oraz *Madonna i Jan Chrzciciel* (1412-1514).

Jeszcze bardziej zaskakującym wizerunkiem Traubenmadonny nad Mozelą jest prawie dwumetrowa, postawiona około 1935 r. prawdopodobnie przez nieznanego ofiarodawcę statua Matki Bożej na skale w rezerwacie przyrody Brauselay (niem. *Madonnenstatue mit dem Kind in der Brauselay*). Zadaniem tej olbrzymiej postaci jest czuwanie nad przepływającymi statkami, przechodniami i okolicą. W tym przypadku Traubenmadonna stoi na kuli ziemskiej, wężu i półksiężycu. Niestety na wykorzystanej w artykule fotografii nie są one widoczne. W chwili robienia zdjęcia uwaga autorki była skupiona na winnych atrybutach Maryi, których symbolika jest analogiczna jak w przypadku innych przedstawień tego rodzaju. Również tutaj Matka Boża trzyma w dłoni kiść winogron, a Dzieciątko dzierży w rączce kulę ziemską. Matka i Jej Syn czuwają nad ziemskimi pielgrzymami i nad tymi, którzy w pocie czoła uprawiają winnice. To właśnie oni – zatroskani o dobre plony – w wyrazie wdzięczności na przełomie 2010/2011 poddali figurę troskliwej konserwacji.

Reasumując, należy stwierdzić, że gloryfikację winogron i wina zaczerpniętą z tradycji antycznej w tradycji chrześcijańskiej połączono nie z afirmacją życia, ale z odkupieńczą ofiarą Chrystusa. Przedstawienia Matki Bożej z Dzieciątkiem i winnymi atrybutami są zapowiedzią krwawej Męki Chrystusa. W kulturze nadmozelskiej dzieła

[32] H. Jung, *op. cit.*, s. 15.

Madonna mit Kind und Weintraube, Lucas Cranach Starszy
Źródło: Zbiory zamku Burg Eltz
Fot. Angelika Krawiec

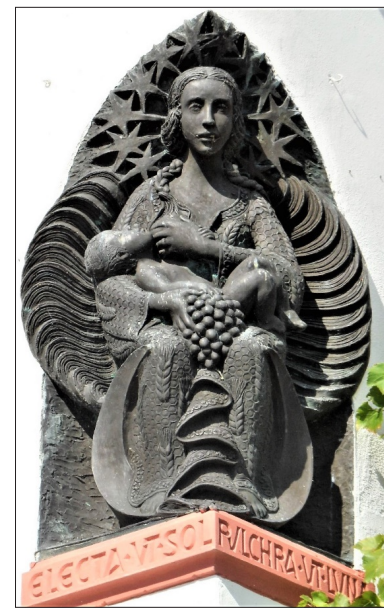

Traubenmadonna, Marienburg, Zell
Fot. Angelika Krawiec

Madonnenstatue mit dem Kind in der Brauselay, Cochem
Fot. Angelika Krawiec

sztuki będące przykładami tego motywu są dosyć często spotykane, a tradycje z nimi związane wciąż żywe i kultywowane. Poza przytoczonymi przykładami w Dolinie Mozeli możemy odnaleźć wiele innych rzeźb, figur czy obrazów (w muzeach, prywatnych zbiorach, kolekcjach, ołtarzach kościelnych, na portalach, kolumnach, czy w kapliczkach) Traubenmadonny. Więcej, na zlecenie oddanych sztuce przyjaciół wina, powiązanych z winem mecenasów, protektorów sztuki, artystów, a nawet zwykłych ludzi, jeszcze dziś tworzy się wizerunki „winnej" Matki Bożej. Pełne zadumy i troski oraz macierzyńskiej czułości rzeźby i obrazy przedstawiające Matkę i Jej Syna wciąż mogą wzruszać nadmozelskich turystów i być dla nich źródłem inspiracji. Wizerunek *Mater de vineis* – oprócz postaci Zbawiciela – jest jednym z najsilniej oddziałujących motywów w chrześcijańskiej sztuce sakralnej.

Zasięg i popularność Traubenmadonny w malarstwie i rzeźbie[33] (nie tylko nad Mozelą, ale też w innych krajach Europy) potwierdza, że istnieje potrzeba pamiętania i przypominania o tym motywie – analogicznie jak nie można zapominać o mistycznej roślinie porastającej winne góry, o której Rolf Jeronim napisał: „winorośl życzy sobie, by starać się o jej względy i by o nią dbać jak o piękną kobietę"[34].

Bibliografia

Alois T., *Maria die Weinrebe*, [w:] *Kurtrierisches Jahrbuch*. 10. Jahrgang 1970, hrsg. von der Stadtbibliothek Trier und dem Verein Kurtrierisches Jahrbuch e.V., s. 30-55.

Christoffel K., *Moselland-Rebenland. Fahrtengeleit durch die Mosellandschaft und ihre Vergangenheit*, Südwestdeutsche Verlagsanstalt, Mannheim 1975.

Christoffel K., *Weinpoesie und Lebensweisheit*, Weinberg-Keller-Verlag, Bernkastel-Kues 1980.

Cooper J.C., *Lexikon alter Symbole*, VEB E.A. Seemann Verlag, Lipsk 1986.

Cornelssen F., Friedrich A., *Das grosse Buch von deutschen Wein*, Seewald Verlag, Stuttgart-Degerloch 1977.

Graff-Höfgen G., Graff D., *Maria in den Reben. Brauchtum und Bekenntnis,* Saarbrücker Druckerei und Verlag, Saarbrücken 1990

Ivory M., *Niemcy. Przewodnik National Geographic*, tłum. Barbara Kocowska, wyd. National Geographic, Warszawa 2004.

Kabatc E., *Vinum sacrum et profanum. Wino w kulturze. Wino w naturze. Wino na naszym stole*, wyd. Iskry, Warszawa 2003.

Keller U., *Weinlexikon. Wissenswertes über die Weine der Welt*, wyd. Falken, Niederhausen 1983.

Kopaliński W., *Słownik symboli*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1990.

Krawiec-Złotkowska, *Na początku był ogród… Wirydarze w polskiej poezji barokowej na tle kultury dawnej Europy*, Słupsk-Wejherowo 2017.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, oprac. Zespół biblistów polskich, wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa 1980.

[33] H. Jung, *op. cit.*, s. 20 i nast.

[34] „Der Rebstock wünscht umworben und gepflegt zu werden wie eine schöne Frau". R. Jeronim, *Weinbuch für Freunde*, Kenner und Genießer (und solche, die es werden wollen), Weltbild Verlag, Augsburg 1991, s. 8.

TRAUBENMADONNA W KULTURZE WINIARSKIEJ NAD MOZELĄ W NIEMCZECH (WYBRANE PRZYKŁADY)

Streszczenie

W artykule omówiony został wizerunek Madonny przedstawianej z winnymi atrybutami w kulturze winiarskiej nad Mozelą w Niemczech w kontekście tradycji europejskiej tych przedstawień. Symbolika winnego krzewu, winogrona i wina jest ściśle zakorzeniona w tradycji chrześcijańskiej od najdawniejszych czasów. Owoc winorośli oraz wino z niego wytwarzane symbolizuje ofiarę i krew Zbawiciela, która była przelana za grzechy świata. Wizerunki Traubenmadonny nawiązują do tej symboliki. Przykłady tego rodzaju przedstawień występujące w Dolinie Mozeli potwierdzają znaczenie i specyfikę tego kultu maryjnego w regionie winiarskim.
Słowa kluczowe: Traubenmadonna, Maria, winogrono, winorośl, wino, krew Chrystusa, Zbawiciel, Biblia, średniowiecze, renesans, Dolina Mozeli

TRAUBENMADONNA IN THE MOSELLE REGION'S WINE CULTURE IN GERMANY (CHOSEN EXAMPLES)

Summary

In the article there was described an image of Madonna showed with vine attributes in wine-making culture by the river Moselle in Germany in the context of European culture. Use of symbols of vine bush, grape and wine is strictly rooted in Christian tradition since time immemorial. The fruit of grapevine and wine made from it symbolise the sacrifice and blood of Savior, which was shed for world's sins. Images of Traubenmadonna refer to this symbol. Examples of these kinds of works which are placed in Moselle Valley certify cult of the Virgin Mary's meaning and specificity in wine sector.
Keywords: Traubenmadonna, Saint Mary, grape, grapevine, wine, Christ's blood, Savior, Holy Bible, Middle Ages, Renaissance, Moselle Valley